

ԻՍՉՄՍԿԷ

ԲԱՐՅԱԿԱՆՔ

ՄՏԱՅԻՆ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՔ

ՄԱՐԴՍ երբ ինքնաբերաբար կը ծառայէ ի նպաստ իր նմաններուն՝ անոնց ցաւերը թեւեցնելով, իր ամենաբարձր բարոյական զգացումներուն գոհացումն կու տայ, քաղաքակրթական գործ մը կը կատարէ, կրօնք մը կը դաւանի և առաքինութիւն մը ի գործ կը դնէ։ Մարդկութիւնը տանջող չարիքներուն մէջ հիւանդութիւնն է չարագոյնը, զի ամէն թշուառութիւն հիւանդութեան կը տանի կամ անկէ ծնունդ կ'առնէ. աղքատութիւն, նեղութիւն, յուսախարութիւն, բարոյական տագնապ, ձախորդութիւն, կեանքի պատահարներ են՝ զորս ժամանակը մեղմացնելով՝ մոռցնել կու տայ, և սովորութիւնը տա-

նելի կը դարձնէ: Շատ անգամ մարդս կը գտնէ ինքն իր մէջ, իր համոզումներուն, իր անցեալին, իր առաքինութեան մէջ զօրաւոր միջոցներ մխիթարութեան և տուկունութեան: Բայց երբոր տկարութիւնն ներքէ կեանքի ամենակարեւոր գործարանն ներքէ խանգարելով՝ ոտք ու ձեռքը ուժէ կը կտրեն, կորսնցնեն կու տան զգայաբաններու արտաքին իրերու յատուկ ճանաչողութիւնը, մտքի կորովը՝ հասկնալու և կամենալու, այն ատեն ապրելու համար մարդս պէտք ունի ուրիշի օգնութեան, որ իր կորուսած ուժերը փոխանակէ: Պէտքը իր դարմանը ստեղծեց. որդին՝ իր ծնողական սիրոյն յագուրդ տալու, բարեկամի իր բարեկամին օգնելու. ասկէ բխեց բարեխրական առաքինութիւնը, ազնիւ զգացում մը՝ որ կը ներշնչէ մարդուս արիւնքին, և կը վարձատրէ զայն ներքին գուհացումով մը, որ բարի գործերուն ճշմարիտ և բաւարար մրցանակն է:

Բարոյականի այս բարձրագոյն զգացումը գիտական յառաջադիմութեան զուգընթաց՝ դանդաղօրէն, սերունդէ սերունդ՝ թափանցեց մարդուս հոգիին մէջ, և բնագոյ մը դարձաւ. քրիստոնէական փիլիսոփայութեան հրաշալի պատուէրը՝ ընկերսիրութիւնն՝ զայն աւելի ամրապնդեց, և նոյն իսկ հրաշքներ գործել տուաւ ի նպաստ տանջուող մարդկութեան. բարի նախանձ մը ծագեցաւ տկարին օգնելու, զթութեան անթիւ յարկեր կանգնուեցան: Բայց այս ամէն խնամք և հոգածութիւններն ուղղուած էին միայն տեսանելի մարմնական հիւանդներու վրայ. նոյնը չենք կրնար ըսել այն աւելի թշուառ, զթութեան և խնամքի աւելի կարօտ դասակարգին համար, որ երթալով ընդարձակ ծաւալ կը ստանայ, որ է՝ մտային հիւանդ: Խենթերն՝ ընդհակառակն՝ շնորհքէ զրկուած դիւահայրներ ու դիւախարներ համարուած էին. այսպէս էին նրեաներու և Եգիպտացոց համար: Յոյներն ալ քիչ շատ մի և նոյն գաղափարն ունէին, թէպէտ իպպոկրատ ըսած էր՝ թէ « Ուղեղակն է՝ որով մենք զառանցանքի, մոլեգնութեան մէջ և՛ իշխանք, վախն ու

սարսափը կը զգանք »: Հոլովայեցիք մինչեւ Գ. դար Քրիստոսէ յառաջ՝ խելագարները իրենց կրօնական նախապաշարունակներով կը դատէին, որով պէտք չէ զարմանալ երբ անոնք յառնոտարիւնք սրբազան ախտ (morbus sacer) մը կը համարէին. քրմապետներուն համար լուսնու տը գործիք մ'էր աստուածներու հետ հաղորդակցելու: Հին ատեն բժիշկը չէր որ կը զորադէր քննելու և բժշկելու խելագարը, այլ քրմմը (հեթանոսութեան ժամանակ) և կամ քահանան (մինչեւ Միջին-դարու վերջերը) էր՝ որ կը ջանար հալածել անկէ չար հոգիները:

Միջին-դարու մէջ ո՛ր և է յառաջադիմութիւն չեղաւ յիմարարութեան մէջ. միայն այն մտային մթին շրջանէն վերջն է՝ որ լոյսը ծագեցաւ ուսեալ իմացականութեանց մէջ, և մտային խանգարումներուն միաթիւքական կամ գերմարդկային մեկնումները միացին միայն տգէտ կամուխին քով: Բժիշկը սկսաւ կամայ ամայ հետաքրքրուիլ, ճանչնալ և դարմանել մըտաւոր հիւանդը, ինչպէս ի գործ կը զնէր սովորական հիւանդի մը բուժումը: Գիտութիւնը՝ ճշմարիտ դիտողութեանց արդիւնք՝ տեղն անցաւ այդ արմատացած նախապաշարունակներուն, միայն դանդաղ, յարատեւ աշխատութեամբ և մանրակրկիտ զննութեամբ ստուգուած իրերու համբերատար հաւաքումով: Ընկերութիւնը տեսնելով խենթներուն արագբարձր շատնալը, կէս մը գութը շարժած և կէս մ'ալ ինքզինքը պաշտպանելով անոնց դէմ, ազդու միջոցներու դիմեց անոնց բազմաձև արգելելու համար: Խենթներուն համար ապաստանաբաններ կանգնուեցան և անոնք բժշկական հսկողութեան յանձնուեցան. այն ատեն բանագիտական վարդապետութիւն մը սկըսաւ մտային հիւանդութեանց վրայ: Եւ ժի՛ղ դարու վերջերը երեւցան ճշմարիտ յիմարարութեան, որոնք մեծ խոշորոտներու յաղթելով՝ յաջողեցան ստեղծել Մտաբուժութիւնը (Psychiatrie), դրական և փորձառական այն ճիւղը, որ իր արժանաւոր ստեղծագործութեան բժշկական գիտութեան մէջ,

բոլորովին զերծ նախապաշարունակների և վերացական փրկափախականութենէ:

Խենթութիւնն՝ այլ եւս կրնանք ըսել՝ հիւանդութիւնն է ուղեղի՝ մտքի գործարարն, ինչպէս թորացաւ՝ թորին՝ շնչառութեան գործարարն: Այս երկու հիւանդութիւններն ալ գործարարական նիւթական խանգարումէ մը առաջ կու գան, մին ուղեղին, միւսը թորին. երկուքն ալ սովորաբար ենթակայ են դարմանումի և բուժումի, բայց իրարմէ կը տարբերին ծագումով, առիթներով, ախտանշաններով և անոնց բարդութեամբ, տեւողութեամբ, դարմանելու միջոցներով և ախտաբանական հետեւանքներով: Այսու հանդերձ զանոնք իրարու հետ բաղդատութեան դնելով (ինչպէս կ'ընէր Մօսսելի ասկէ 30 տարի առաջ) աւելի դիւրին կ'ըլլայ ցուցնել անոնց մէջ եղող զանազանութիւնները և անոնցմէ վարակուողներուն դիրքը ընկերութեան նկատմամբ:

Առողջ ու կայտառ մարդ մը չափազանց տաք սենեակէ մը դուրս կ'ելլէ անխոհեմաբար՝ առանց լաւ պատսպարուելու դրսի սարսոեցուցիչ ցուրտին դէմ, պաղ օդը կը շնչէ, և իսկոյն կամ քիչ վերջ՝ շնչին անհանգստութիւն մը կու գայ վրան, անորոշ ցաւեր, և քանի մը օր կամ քանի մը ժամ յետոյ՝ սարսուռի զօրեղ ցնցում մը, սղորցաւ մը կիզիչ ջերմով. թոքացաւը իր բոյնը դրած է արդէն. պատճառը պարզ է, արտաքին և ուղղակի: Խենթութիւնը մինչդեռ կու գայ անոնց վրայ՝ որ արդէն տրամադրուած են, ստէպ ծննդէն է վեր՝ ժառանգած են ջղային դրութիւն մը՝ դիւրենթակայ հիւանդանաւու. առթող պատճառները մոլժ են, հեռաւոր, բարդ, անուղղակի և երբեմն ալ այնքան աննշան՝ որ ուրիշ ոչ տրամադրուածի մը վրայ քնաւ չեն ազդեր: Ամիսներու կամ տարիներու ընթացքին մէջ կը պատրաստուի ախտաւոր ջղային դրութիւն մը. անոր առաջին նշաններն երկզիմի են և դժուարաւ անդրադառնալի. սովորաբար ընտանիքի անդամները հազիւ կը նշմարեն հիւանդին վրայ փոփոխութիւն մը բնոյթի, սովորութեանց, համակրանքի,

զգացումներու և զբաղումներու: Անիկայ շատ չի նեղուիր, տարօրինակ զգացողութիւններ և զլիտ պոստոյններ ունի երբեմն. իր շուրջը անցած դարձածը տարբեր կը տեսնէ ու կը դատի. կը ջանայ իր վրայ եղած փոփոխութիւնը թէ՛ իրեն և թէ՛ ուրիշներուան առջեւ ծածկել:

Թորացաւն բռնաւորը անմիջապէս կ'երթայ անկողին և բժիշկը բերել կու տայ, գիտակից իր վիճակին. խենթնալու վրայ եղողը՝ իր գէշ բնաւորութեամբ անտանելի կը դառնայ, անհամբեր, կը ըստ և ապա հրախտ, ախտաւոր և անարամիտ, անորոշ մաքան և անգիտակից իր իսկական վիճակին:

Թորացաւն իր ծանօթ ախտանշաններով բռնաւորուած՝ իր սաստկութեան կը հասնի. յիմարութիւնը շառաչածայն կը պայթի, բնաւ տարակոյս չի թողուր իր էութեան և ծանրութեան վրայ: Թորացաւն արագ և կանոնաւոր ընթացք մը ունի. և եթէ ժամանակին բուժումի՝ գրեթէ միշտ առողջութեան կը տանի՝ առանց ո՛ր և է հետեւանք ձգելու. շնչառութեան գործարանին մէջ: Յիմարութիւնն ընդհանրապէս երկարատեւ է և անկանոն, կըրպայ կէտաւակէս բուժուի, թողով միշտ վերանկման տրամադրութիւն մը մտային մի և նոյն խանգարման:

Ընկերութեան նկատմամբ այս երկու հիւանդութեանց դիրքը բոլորովին տարբեր են. թորացաւին մէջ վտանգի մէջ է կենալը մարդու մը՝ որ կրնայ միակ նեցուկն ըլլալ իր զաւակներուն, յոյսն ու պարծանքը իր ծնողաց, որուն համբաւն ու ընտանեաց պատիւը տեղին է. իսկ միայրը՝ հիւանդութիւնը ճանչցունելէն և հաստատուելէն առաջ՝ արդէն իրեններուն ատելի դարձած է, անմիտ դաշնադրութիւններով և յանդուգն ձեռնարկներով ոչնչացուցած է իր հարստութիւնը, ընտանիքին պատիւը ոտքի տակ առեր և ինքն անուանարկ եղեր է ժողովրդին, օրէնքին և բարոյականին առջեւ:

Թորացաւը կրնայ և յարմարագոյն է ընտանիքին մէջ դարմանուիլ, պարզ և ուղ-

դակի ազդեցիկ միջոցներով. յիմարին՝ իր մտաւոր խանգարած կեանքի ախտաւոր արտայայտութիւններովն՝ անկարելի կ'ըլլայ ընտանիքին մէջ կենակցելը. պէտք է անկէ հեռանայ և բաւական ժամանակ ոչ ոք տեսնէ իր ընտանիքէն, որ կրնայ աւնոր վրայ յուզումն առաջ բերելով՝ մտաւոր հիւանդութիւնն աւելի ծանրացնել. աւնոր համար ամենայարմար միջավայրն է խենթանոցը, ուր հիւանդութեան ծանրութեան և տեսակին համեմատ՝ դարմանելու

միջոցներ կը հայթայթուին ։ Դարմանք ֆիզիքական և բարոյական է միանգամայն, որովհետեւ չի բաւեր ուղեղին անդամազրնանական մասունքները իրենց կանոնաւոր վիճակին վերածել, այլ պէտք է ուղեղի վատթարացած բնագոյնները, արթնցնել աւնոր սրտին մէջ մարած սէրը, վերանորոգել զգացումները կարգապահութեան, կրթութեան, բարոյականի և մարդկային արժանապատուութեան ։

Տագթ. Պ. ՅՈՎԱԿԻՄԵԱՆ

Ա Ռ Ա Վ

Ժ Ա Յ Ռ Ե Ի Կ Ա Ք Ի Լ Ն

Քարանձաւին ձեղունն ի վայր

Աղտաւալոյս՝ մամռապատ,

Կաթիլ՝ կաթիլ՝ արտօսարածոր,

Կալլակէր ջուր անաբառ :

Կալլակներուն տակ՝

Քարայրին յատակ

Հանգչէր ժայռի մի մեծ հասոր

Սեւ ցեխաթոր,

Կարծր ժայռ՝ անդ՝ թեպէտեւ առջեւ բերան,

Կը ծիծաղէր ջրին վերան.

Բայց երբ տեսաւ, որ ջուրն յամա

Չէր դադարէր ձգնեռամառ,

Եւ լուսումունջ՝ կոծէր կաթ կաթ

Ժայռին գազաթ.

Այս ատենը՝ խեղճ ըզգաց

Կամաց կամաց,

Որ իր ըստուար քամակին ծագ

Ընկնէր էր խորանալ ծակի —

Սաստիկ սոսկաց, բայց կեղծելով իւր վիհեր

Ջրին կ'առէր անտարբեր.

« Այ ջուր հեղուկ՝

Քեզ բիւր եղուկ,

Որ դու աղպես յիմար՝ յամա,

Ի զուր տեղը կալլակներըդ անեամար,

Ջարդ-բուրդ կ'անես իմ վերայ,

Տարի-տարուք կ'աշընչանաս անխելայ :

Լաւ է՝ փոխես ուղիգ մուր,

Որ լըկորէիս գու բուրք ։

« Կը սքեալիս — ասաց ջուրը — ժայռ վրսեմ՝

« Քո կարծիքդ է քարանձաւիդ պէս նսեմ .

« Հոգ մի առնիր կալլակներուս իմ տըկար,

« Մինն որ ջարդի՝ միւսը ծնի՝ անդադար .

« Իսկ իմ ուղին՝ բնութեան ձեռքն անխոտոր

« Գըծել է մեզ, որ հեղինք մենք նոյն ի խոր,

« Թեպէից յետոյ բուրբ ուժով

« Աւեծածան իբր ինչ մի ծով,

« Ելնենք ի լոյս արձակ՝ ազատ՝

« Յորդ ոռոգենք երկիրը մայր հարազատ :

« Ուստի լաւ է՝ սաւեիս ինձնից փոքր ինչ յետ

« Ձիւս ջարդելով չըջարդուիս դու ինձ հետ ։

Ժայռն ակամայ ուշ չի զըրաւ

Եւ սքոտին խոր ճանցաւ իրաւ,

Որ պահանջներն իւր անդադար

Տեսելու չեն և ոչ մի դար՝

Բայց իւր պատիր օգտին համար

Ուղեց մշնալ անդեղի, յամառ :

Եւ իրաւ որ մի կարէն վեր՝

Պինդ կամապաշտ ժայռն անդեղի,

Հետզհետէ քըքըքեցաւ

Աւագ դարձաւ .

Իսկ ջուրն անվերջ արտօսարածոր,

Կը կալլակէ մինչեւ ցայտօր . . .

Ջուրն որ կաթի

Ժայռ կը ճաթի :

Ա. ՆԱԼԱԿԻՄԵԱՆ